

LA CONSTRUCCIÓ DE LA CASA DE L'ASCENSOR

La intenció d'aquest article és satisfer una curiositat veïnal. L'exercici consisteix a contextualitzar la construcció d'una casa particular, un edifici de pisos que es va alçar aprofitant les parets i els fonaments d'un recinte religiós que es va cremar durant els fets de juliol de 1909, coneguts com la Setmana Tràgica. L'edifici de què parlem és una part del convent dels germans maristes i s'ha anomenat la «Casa de l'Ascensor», perquè segons la memòria popular va ser la primera del poble que va disposar d'aquest giny elevador. L'antic convent es trobava en el solar que hi havia entre el carrer de les Monges, Sòcrates i torrent d'en Parellada.

La casa fou construïda l'any 1928 i la seva història resumeix els primers anys del segle XX a Sant Andreu: de ser un terreny erm al costat d'un torrent va passar a formar part d'un complex religiós que va ser incendiat i abandonat l'any 1909 i, posteriorment, fou rehabilitat com a vivenda, aprofitant-ne els fonaments i les parets principals.

S'ha dit sovint que els trenta primers anys del segle XX van ser els anys de la construcció urbana de l'actual Sant Andreu de Palomar. Durant aquests anys l'antic poble sofrí una sèrie de canvis en la seva organització social i econòmica que es traduïren en la seva composició urbanística: el desplaçament de l'activitat agrària, que començava a compartir protagonisme amb l'economia industrial provocà l'arribada d'una ingent quantitat de mà d'obra poc qualificada que s'instal·là en carrerons i cases mal ventilades. La necessitat d'habitatge despertà l'interès dels primers especuladors.

Aquests també van ser anys de tensió social. Com a la resta de Barcelona, els nouvinguts eren homes del camp que, des de les fàbriques on es van posar a treballar s'enquadraven en sindicats i organitzacions obreres que, en aquells temps, compartien la reivindicació amb els actes de solidaritat social i d'emancipació cultural. Les formes d'expressió obreres, de totes maneres, tant podien trobar la seva plataforma en centres conservadors com progressistes. Els primers (que podien ser explícitament religiosos o laics, polítics o apolítics) tractaven l'obrer amb una filosofia que era una mescla de paternalisme i de caritat cristiana. Els centres progressistes (que podien ser polítics o apolítics, però sempre laics) s'organitzaven prenent com a principal objectiu l'emancipació social de l'obrer en tots els seus aspectes: cultural, educatiu, econòmic, etc.

En aquest context, a Sant Andreu de Palomar només es pot parlar de classes dominants quan es fa referència a un grup molt reduït de patrons (que acostumaven a viure

a Barcelona) i a certs noms propis de la cultura i de la política que, sobretot, exercitaren el seu poder quan es convertiren en propietaris de sòl susceptible de ser edificat (activitat que iniciaren ben aviat) i quan conformaren un corpus cultural a redòs del conservadorisme, disseminat en centres laics i religiosos. El seu poder era considerable ja que, malgrat ser pocs, aconseguien mantenir l'*statu quo* de la resta de la societat. En aquells anys també es començava a formar una nova classe dominant, la dels especuladors immobiliaris que, jugant les seves cartes, s'enriquien acaparant terrenys, construint cases i urbanitzant carrers.

Moltes vegades no hi havia distància entre els centres conservadors i els progressistes, ja que molts obrers formaven part de diversos tipus d'entitats i alguns només eren socis de centres conservadors.

Amb tot, com a Barcelona, la tensió social s'anà aguditzant. Les primeres vagues, els primers sabotatges, els primers sindicats, les primeres reivindicacions, les primeres victòries electorals republicanes, tot plegat era conseqüència de la proletarització de la societat.

El convent dels germans maristes

L'ensenyament religiós a Sant Andreu de Palomar va sofrir una expansió molt important durant els darrers cinquanta anys del segle XIX: hi feren cap les germanes dominiques, els pares de la Sagrada Família, les germanes de la Sagrada Família, etc.

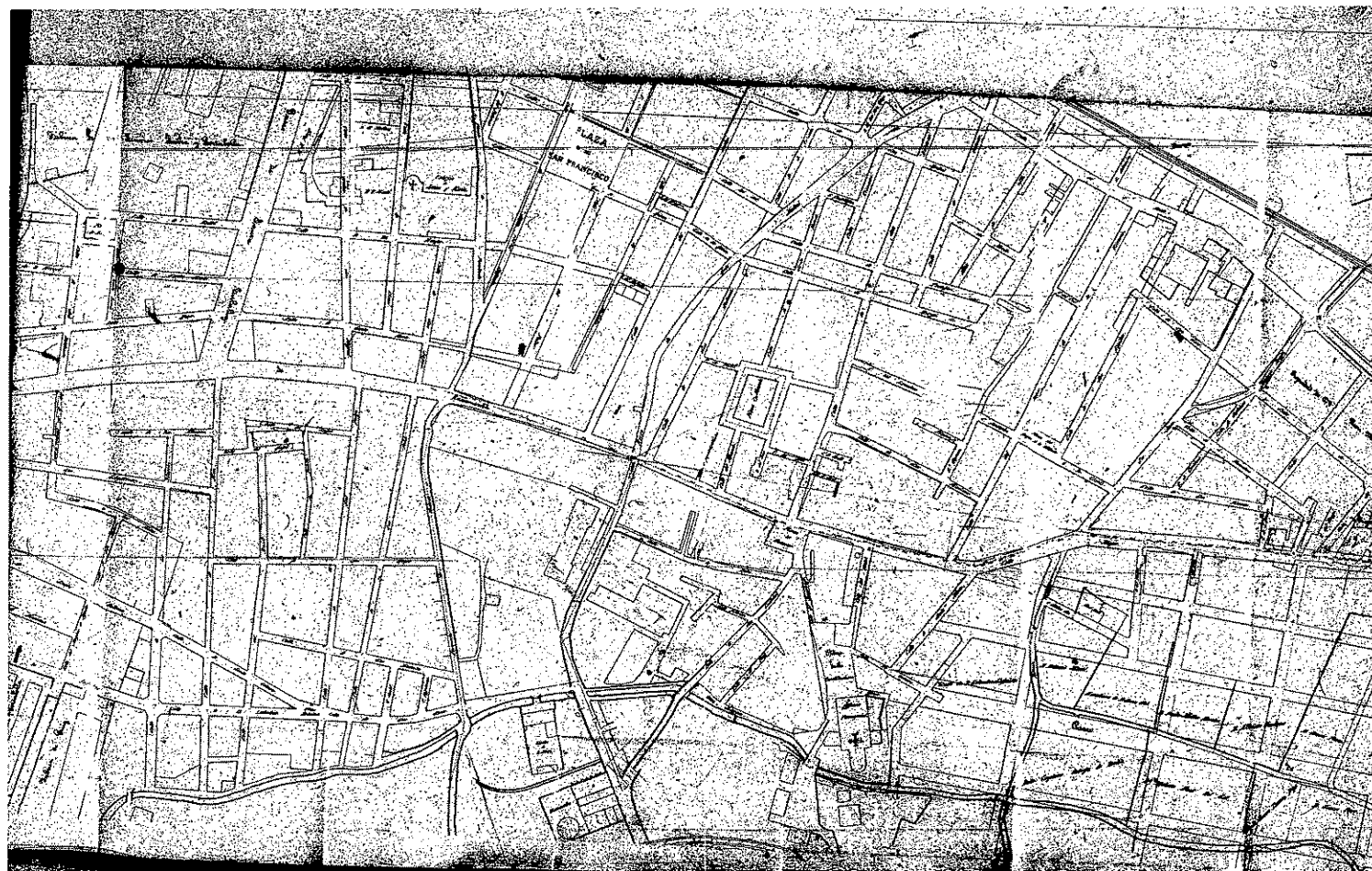
L'any 1850 s'instal·laren al carrer Gran unes religioses de la congregació de Jesús Maria que començaren a donar classes a les noies del poble. L'augment de les alumnes i del seu prestigi entre les classes modestes féu necessari el seu trasllat a unes dependències més grans que els permetessin dur a terme la seva tasca pedagògica en millors condicions, i a finals de la dècada de 1850 s'instal·laren en uns terrenys que eren la gleba de la masia de Can Badaló, a tocar del torrent de Can Parellada (masia veïna). L'Ajuntament de Sant Andreu aprofità l'eixample urbanístic per alinear el carrer d'entrada al convent, de moment entre el torrent d'en Parellada i la rambla de Santa Eulàlia (Fabra i Puig), i li posà el nom que encara perdura: el carrer de les Monges. Més endavant s'obrí fins al carrer de l'Ordre (Ignasi Iglésias). El carrer obert era paral·lel al carrer Gran, però l'obra no va implicar l'obertura de cap carrer perpendicular, ja que les monges ocupaven tot el solar.

L'escola anava creixent. L'any 1881 es va inaugurar la capella de l'escola i el 1890 tot el complex fou venut a l'ordre dels germans Maristes, que hi instal·laren una escola per a nois i el seu convent, i n'ampliaren el recinte afegint-hi els tallers i altres dependències que els eren necessàries. D'aquesta manera, les seves possessions anaven des del carrer de les Monges fins al de Barcelona (Concepció Arenal).

La labor instructiva dels germans maristes agafà molta volada al poble i es desenvolupà fins a l'any 1909, quan s'esdevingueren els fets d'aquell mes de juliol.

La propietat abastava més de 8.000 metres quadrats i incloïa les dependències pròpies del convent, amb claustre, sales per als germans de la congregació, la capella, l'escola, el jardí i els tallers on desenvolupaven la seva activitat artesanal.

En el següent mapa podem veure com era el Sant Andreu de finals del segle XIX, amb el convent dels Maristes tal com era.

Mapa 1

Les classes es desenvolupaven a l'edifici de tres pisos que hi havia a tocar del carrer de les Monges. Els dos primers pisos s'obrien a l'interior de l'escola amb grans finestres i una sèrie de sis arcs que tancaven una gran terrassa passadís en el segon. El tercer pis tenia unes petites finestres i acabava, pel cantó de la capella (actual església), amb un campanar d'espadanya que avisava els alumnes i els germans maristes de les diferents activitats que s'havien de realitzar durant la jornada (hora de lliçó, missa, comunió, treball comunitari...). En la fotografia següent, disparada des del dormitori, s'observa l'activitat d'un dia qualsevol de l'any 1908, i s'hi poden veure els arcs als quals fèiem referència i el modest campanar. Si hi parem atenció, veurem que darrere del campanar hi ha una edificació alta i gran, semblant a una gran caixa, amb només un parell de finestres petites i quadrades. Aquesta edificació és un afegit a la capella, i no té relació amb l'edifici original, la qual cosa es fa evident si ens fixem fins on arriben les finestres d'arcs ogivals per on encara avui entra la llum a la parròquia de Sant Pacià. Aquesta estructura estava situada just al davant de l'actual entrada a l'església. Com que aleshores l'església era una capella, s'hi entrava des de dins del conjunt arquitectònic.

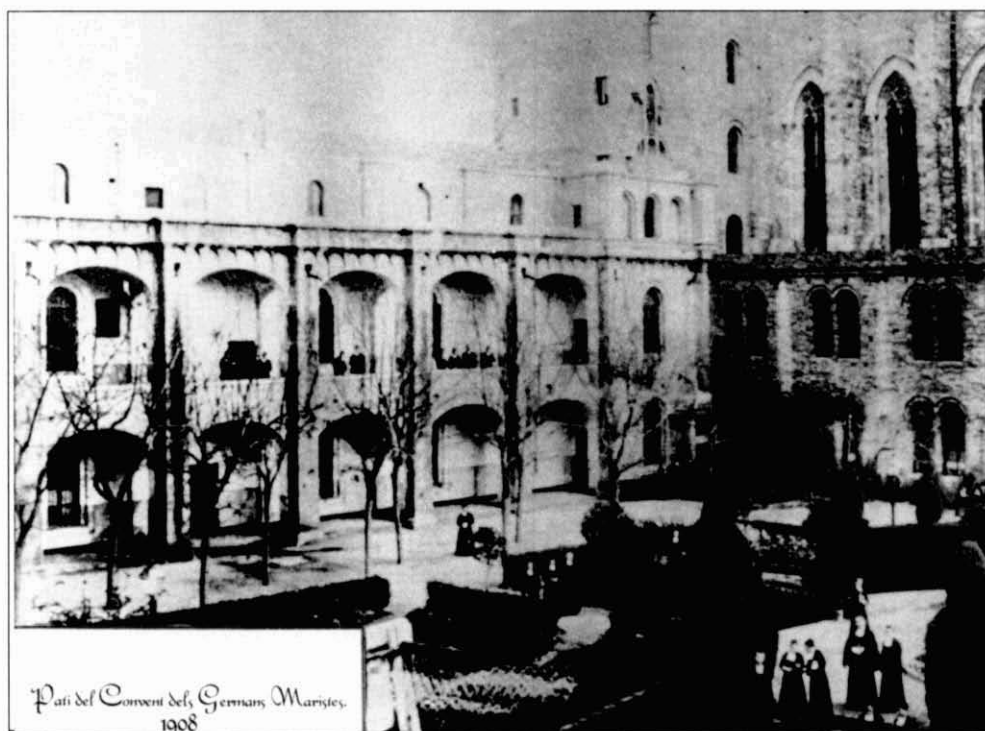

Foto 1

El dormitori dels germans estava situat a tocar del torrent d'en Parellada i és el punt des d'on es va fer la fotografia reproduïda abans. Era un edifici constituït també per una planta baixa i tres pisos, amb nombroses finestres dobles d'arc de mig punt i acabat amb una teulada triangular. La façana de l'edifici, que quedava dins del recinte monàstic i estava encarada cap a l'antiga porta de la capella, tenia uns 21 metres de longitud per uns 14 metres d'amplada, i poc menys de 20 metres d'alçada.

A la confluència del dormitori (torrent d'en Parellada) amb el carrer de les Monges s'hi alçava la primera torreta, també decorada amb arcs allargassats de mig punt, i seguint el traçat del carrer fins a la capella continuava el mur d'entrada dentat que tancava el recinte. En la fotografia següent, feta durant la dècada de 1910, s'hi pot observar el dormitori que comentem. Les finestres que hi ha en primer pla eren les que donaven al torrent d'en Parellada, i s'hi pot observar el perfil del recinte vist des del carrer de les Monges, amb les dues torretes que comentàvem i la gran edificació del fons.

Foto 2

La congregació, com ja s'ha dit, restà a Sant Andreu fins l'any 1909, després de l'incendi que patí el recinte el dia 29 de juliol.

Els fets de juliol de 1909

El mes de juliol de 1909 esclatà a Barcelona una revolta espontània que ha estat coneguda amb el nom de la Setmana Tràgica. No és fàcil interpretar els motius d'aquest moviment espontani ni resumir tot el que succeí. Aquests fets reflectiren la tensió social existent a Barcelona a causa d'alguns elements provinents del republicanisme radical encapçalat per Alejandro Lerroux, amb la intenció d'aprofitar el descontentament general amb les institucions oficials i religioses; i per desestabilitzar la política catalana majoritària, identificada amb el catalanisme i el republicanisme i condicionada per la massa anarquista.

A Sant Andreu de Palomar, tot i que les diferències socials podien ser semblants i que el Partido Republicano Radical s'hi havia instal·lat sense problemes, la tensió social no havia arribat als graus de confrontació que hi havia a Barcelona, on la concentració obrera i fabril era molt més important i, per tant, la temperatura política molt més elevada. La revolta començà a Barcelona com a resposta contra el reclutament dels reservistes per anar al Marroc. Entre el diumenge 25 i el dilluns 26 de juliol la revolta arribà a Sant Andreu de Palomar amb els revoltats que fugien de la ciutat i l'exèrcit que els seguia. A l'interior del poble s'alçaren mitja dotzena de barricades. Precisament els primers trets van sortir de l'interior del convent dels germans maristes, perquè pensaven que els atacaven. El dimecres 28 hi va haver els primers incendis a Sant Andreu i un intercanvi de trets des de l'interior i l'exterior del convent. El dia següent, alguns exaltats van cremar el convent del carrer de les Monges.

Després d'una setmana d'aldarulls, de comerços tancats, de fanals apagats i de fàbriques aturades, el primer dilluns d'agost tot va tornar a la normalitat. Era l'hora de la repressió: un andreuenc, Josep Miquel i Baró, va ser el primer dels cinc assassinats per la justícia, acusat de ser l'inductor de la crema de la parròquia de Sant Andreu (era un funcionari municipal que treballava al dispensari). La repressió no va ser tan brutal com la del procés de Montjuïc anys abans, però va tornar a atacar indiscriminadament el catalanisme i l'obrerisme, i va desfer la xarxa associativa i d'ajut mutu amb què comptaven els obrers de la capital catalana i de les comarques veïnes. Alejandro Lerroux tenia altre cop el camp d'actuació ideal per a exercir la seva política demagògica i anticatalana, patrocinada des del govern de Madrid i secundada, innocentement, per una gernació de proletaris catalans.

Després dels fets de juliol de 1909

La comunitat dels germans maristes de Sant Andreu de Palomar, en veure l'estat de les seves propietats, decidiren demanar permís a Roma per vendre els seus terrenys i, quan els fou concedit, abandonaren l'edifici i començaren a dividir-lo en parcel·les per facilitar-ne la venda.

La capella del convent serví de magatzem de gra a partir del 1918 i es convertí en la tinença parroquial de Sant Pacià el 9 de març de l'any 1924. Continuava accedint-s'hi per l'entrada que actualment dóna a l'interior del pati de la parròquia, i encara havien de passar uns anys perquè es fessin les obres necessàries perquè l'entrada fos la del carrer de les Monges. Calia, doncs, descompondre l'antic complex dels maristes: les aules anaren a terra i foren travessades pel carrer Sòcrates, la gran caixa fou desmuntada, el jardí desfet i les reixes que tancaven tot el recinte desmuntades. En la fotografia següent es pot observar aquest procés (compareu-la amb foto 1).

L'any 1915 l'Ajuntament de Barcelona expropià part de la finca per obrir-hi la prolongació dels carrers Sòcrates (antic carrer de Sant Jaume) i Irlanda i continuar amb la política de racionalització urbanística que havia emprès el consistori des de començament de segle i que garantia la continuïtat dels negocis d'alguns dels membres dels sectors conservadors.

Foto 4

En allargar el carrer de Sòcrates (antic carrer de Sant Jaume) fins a Concepció Arenal, va quedar isolat en un cantó l'edifici deshabitat dels dormitoris, ja independent del complex monasticoeducatiu. Es va trencar el mur principal i es va escapar la torre. Per tal de tornar a tancar el recinte, més endavant s'alçà la paret que tancava la capella i el pati, de dimensions molt reduïdes amb relació al mur anterior. Aquesta paret és la que encara es pot veure als carrers de les Monges i de Sòcrates, i circumscriuen l'actual terreny del temple i les dependències de Sant Pacià, el teatre i el camp d'esport.

L'edifici dels dormitoris quedà, doncs, aïllat, en desús i amb el mur i la torre escapçats, tal i com podem veure en la fotografia següent.

En aquesta fotografia, feta a finals de la dècada de 1920, s'hi pot veure el mur que encara avui tanca el pati de la parròquia i el separa del carrer Sòcrates. Els dos homes que apareixen en la imatge es troben a sobre de les restes d'una antiga font rodona que presidia el pati del convent, envoltada d'arbustos i vegetació (vegeu fotografia 1). Aquell paisatge agradable de l'interior del recinte ja havia passat a la història.

Al fons, creuant el carrer Sòcrates, hi ha l'edifici dels dormitoris que hem comentat abans, aïllat i en obres.

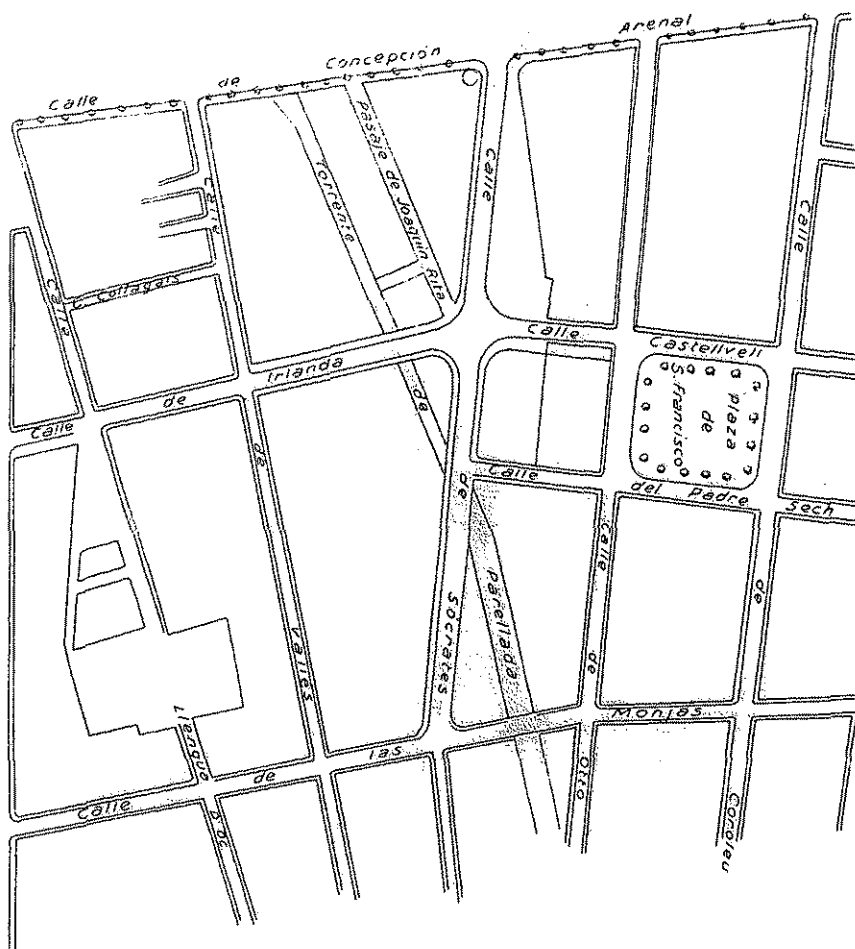
Foto 3

«La Casa de l'Ascensor»

El solar dels dormitoris, que incloïa l'edifici i la porció de terreny que quedava entre el carrer Sócrates i el torrent, es posà a la venda i fou adquirit per Concepción de Oña, que vivia al número 461 del carrer Muntaner, a Barcelona. L'agost del 1925 sol·licità el permís corresponent a l'Ajuntament de Barcelona per «(...) *construir una casa de planta baja y cinco pisos en el solar de su propiedad sito entre las calles de Sócrates, Monjas y Torrente de Parellada, de la barriada de S.Andrés, con aprovechamiento de una parte que existe edificada (...).*»

El permís, com veiem, és de nova construcció i de reforma, i li fou denegat en diverses ocasions, ja que tota la zona estava afectada per un pla urbanístic de gran volada que afectava Sant Martí de Provençals i Sant Andreu de Palomar, i preveia l'expansió de l'Eixample ideat per Ildefons Cerdà fins ben bé la plaça de les Palmeres (aleshores plaça de Sant Francesc).

No detallarem aquest pla, que no es va dur a terme, però que preveia l'escapçament de la plaça de les Palmeres per la cantonada d'Abat Odó, amb un nou carrer que arribaria fins als ferrocarrils del Nord, trencant així una part del traçat de carrers andreuencs. Alguns propietaris es van queixar a les autoritats consistorials i, després d'una lleu polèmica, es modificà el projecte.

Mapa 2. Projecte d'aliniació amb la casa de l'ascensor.

El primer permis sol·licitat va ser acceptat però es va tornar a denegar el 27 de maig de 1926, i l'any 1927 tornà a ser acceptat per l'Ajuntament; però el litigi se centrà en el tram del torrent d'en Parellada, entre Sòcrates i Monges, perquè l'organisme decisor en l'àmbit de l'urbanisme, la Comisión de Ensanche de San Martín de Provençals i San Andrés de Palomar, pretenia catalogar aquell tros com a «*sobrante de vía pública*», és a dir, que no s'hi podia edificar i en el plànol entregat per la senyora Concepción de Oña hi havia diverses entrades als baixos de l'edifici que pretenia edificar.

El litigi durà anys, ja que l'any 1928 la senyora Concepción tornà a recórrer el dictamen de la Comissió i, en un parell d'ocasions més, la demanda va ser rebutjada. Finalment, a finals de l'any 1928, s'acceptaren els plànols presentats per la propietària, i la casa va poder tirar endavant tal com havia estat projectada.

En ser concedit el permís, s'iniciaren les obres de contrucció de la casa i tal i com s'esmentava en la sol·licitud del permís, l'edifici es construí aprofitant l'estruc-

tura dels antics dormitoris dels germans maristes. L'entrada a l'edifici pel carrer Sòcrates (que és també l'entrada actual) es correspon amb l'entrada als dormitoris dels germans maristes, però les finestres no. Tot això es pot constatar clarament en els plànols d'edificació i en la fotografia 3, que tot i haver estat a bastament publicada, pocs l'havien estudiat amb deteniment. En aquesta fotografia es pot veure, al fons, l'antic edifici dels dormitoris amb tota l'estructura en peu i amb els forats per encabir les bigues de la nova casa. També s'hi aprecia, a l'alçada del carrer, la porta d'accés a l'antic edifici, que és aprofitada com a porta de l'edifici nou, i pot comprovar-se que no es mantenen les finestres, ja que la nova construcció té una distribució interior diferent.

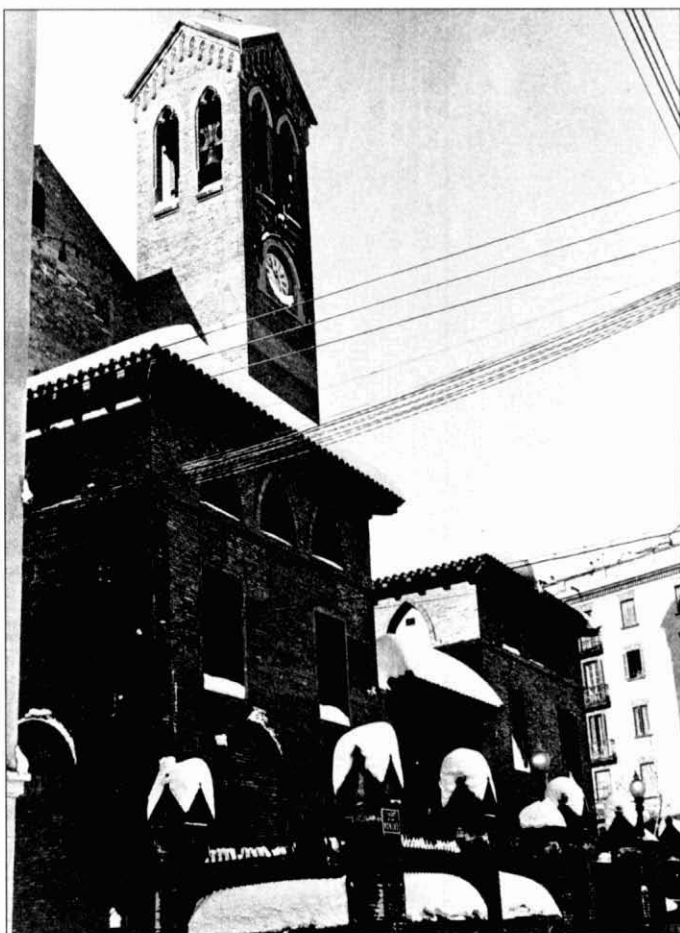
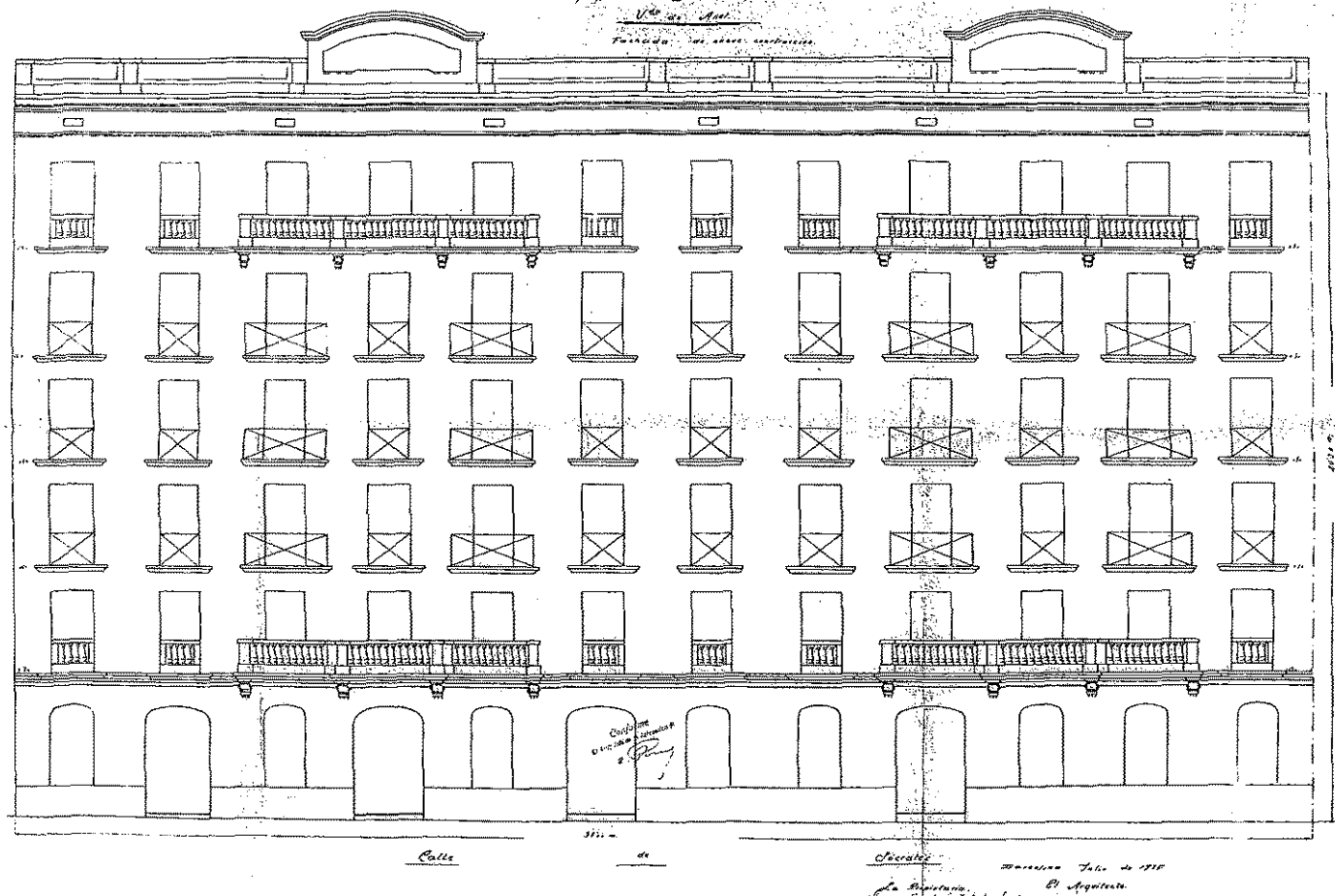

Foto 5

Hi ha un altre element que no deixa de ser curiós: la distància del vestíbul d'entrada a la casa de l'ascensor des del carrer de les Monges es correspon exactament a la distància que hi ha entre l'entrada a l'actual recinte de Sant Pacià i la seva porta principal. Com és ben sabut, els arquitectes d'aquells anys sabien perfectament que reutilitzar les construccions precedents comportava seguretat i abaratia costos, cosa que haurien de tenir en compte les autoritats en les àrees d'urbanisme dels ajuntaments actuals.

Queda, doncs, resolt el que durant alguns anys s'ha conegut com «El misteri de la construcció de la Casa de l'Ascensor».

A continuació reproduïm les façanes de la casa de l'ascensor. Les principals, que donen als carrers Sòcrates i Monges i la de Torrent de'n Parellada. En els plans originals s'hi pot observar com es mantenen els elements estructurals de la construcció anterior. Amb les reproduccions perdem nitidesa, però la bellesa de les plantes ens convida a la seva publicació.

*Plano para a casa proxima
de D^{na} Conceição de Ota.*

V^o do Ant.

